

סוג אחר לגמרי של קינות הם אותם פיוטים שחברו לזכר גזירות ושמדות שבימי הפייטנים ואשר זכרונם הועלה ע"י הקהלות בתשעה באב ביחד עם גזרות חורבן הבית. באחד הפיוטים אומר המחבר בפירוש: 'שקולה הריגתם (של הקדושים שבימי המתבר) כשריפת בית אלקינר, וכן 'וכי אין להוסיף מועד שבר ותבערה / ואין להקדים זולתי לאחרה / תחת כן היום לויתי אעוררה', כלומר זה הטעם שזכרון הגזירות בא דוקא ביום האבל של כל העם. בסדר הקינות שלנו ארבע קינות כאלה, כולן מקוננות כנראה על הרוגי מסע הצלב הראשון (תתנ"ו):

(1) החרישו ממני ואדברה (סי' כ"ג), מחברה לא ידוע. לקינה 5 סטרופות לא שוות, כל אחת ארוכה מקודמתה, והפזמון הוא 'אריד בשיחי ואהימה'.

(2) אבל אעורר (סג' ל"ד) מאת מנחם בן מכיר מרגנסבורג, אחד מניצולי גזירות תתנ"ו. משקלה הוא ספרדי.

ושתי קינות של קלונימוס בן יהודה:

(3) אמרתי שעו מני (סי' ל'), זוהי 'שלישיה', בה מתאר המחבר בצורה כללית את הגזירות.

(4) מי יתן ראשי מים (סי' כ"ו), המקוננת על הגזירות באשפירא וורמיזא ומגנצא. יש בה ארבע סטרופות, המתארות את הגזירות, ושתי סטרופות של סיום 'על אלה אני בוכיה', 'עיני עיני יורדה מים'. השורות 33—46 על הרוגי וורמיזא ומגנצא חסרות במקצת כתבי יד, וייתכן שהן תוספת של פייטן אחר.³⁵ מאידך מופיעות שש סטרופות אלה כאחד בכמה כ"י. ובצורה זו נכנסה הקינה למנהג פולין.³⁶ בכ"י אחרים שולבה לאחר הסטרופה הרביעית קינה של יואל בר יצחק הלוי, המקונן על השמד בקולוניא (קולן) בשנת 1147. קטע זה נאמר במנהג אשכנז המערבי, אך כנראה מעולם לא היה במנהג פולין. ראויה גם קינה זו לענין, ולכן נעתיק אותה להלן בנספח ד. צונץ³⁷ סבור שגם הסטרופות המסיימות (63—87) הן של יואל הלוי, אך לפי המציאות ברוב כתבי היד נראה יותר לייחס אותן לקלונימוס בן יהודה. סגנונם דומה כל כך זה לזה שאין לפסוק בדבר.³⁸ — בתקופה מאוחרת יותר הוסיף פייטן עלום שם תיאור בסגנון דומה על גזירות פרנקפורט משנת 1241 (ה' אלפים א'). רק קהלות מעטות קבלו קטע זה. הוא נמצא בכ"י אחדים ונדפס (בהשמטות) במחזור אשכנז סלונקי שט"ו לערך (חסרים בו החרוזים 14, 43 ומלים שונות), ונעתיקו ג"כ בנוסח מוגה ע"פ כ"י אוכספורד קאנ. אור. 55, נספח ה.

הקבוצה האחרונה של פיוטים שהוכנסו לסדר הקינות של מנהגי אשכנז הם ה'ציונים'. בתקופה קדומה יחסית מופיע פיוטו המפורסם של ר' יהודה הלוי 'ציון הלא תשאל'י בכתבי יד אשכנזיים, ורבים חיקו אותו וכתבו קינות בנות מבנה אחד; הפיוטים כולם שקולים במשקל המכונה 'המתפשט'³⁹, המקונן פונה (ע"פ ישע' מט יד. נד ד ועוד) אל ציון בלשון נוכח והבתים

(כהן) ג' (1861) ע' 48. 35 צונץ, ליט. געש. 319 (ואחריו דוידסון, אוצר כרך ג' ע' 331, לאחר ק 59) סבורים שתיאור הגזירה בוורמיזא (33—41) הוא תוספת של ר' אלעזר בר יהודה בעל הרוקח, אך אין לזה הוכחה גמורה. צונץ מסתמך על מה שכתוב בכ"י די רוסי 586 'את זה יסד רבינו אלעזר על הרוגי וורמיזא, ולענ"ד אין ליחס חשיבות יתירה לידיעה זו. קשה להאמין שר' אלעזר הוסיף שורות מעטות כאלה ליצירת פייטן אחר — גם צונץ לא קבע עד היכן מגיעה התוספת שלו — בלי שום סימן שמו, וברוב כ"י באות שורות אלה לאחר הקודמות להן בלי הפסק. מאידך באות השורות 42—45, תיאור השואה במגנצא, לחוד במקום אחר בכ"י די רוסי 536, והן חסרות בכ"י אחרים, ואם כן, שמא יש לפנינו שתי תוספות שונות. 36 בכ"י מיכאל 74 נאמר בפירוש (אחר שורה 87): "חסלת קינה לרבנא קלונימוס זצ"ל, ומכאן ואילך של רבנא יואל הלוי זצ"ל על גזירת קלוניא" — ובאה כאן הקינה 'בכיון מר'. 37 ליט. געש. 269, ואחריו גם דוידסון, אוצר מ 1122. 38 אצל הברמן, גזרות אשכנז וצרפת ע' סח. קי. נוספו לשתי הקינות, וכך גם אצל ברנפלד, ספר הדמעות ח"א ע' רה וח"ג ע' שטז. 39 ע' שירמן,

רבי אליעזר ב"ר נתן

גזרות שנת ד'תתנ"ו

רבי אליעזר ב"ר נתן (ראב"ן). מחבר הספר ההלכי "אבן העזר" (צפנת פענח). חי במגנצא, ובשנת תתק"ב (1152) היה עוד בין החיים. חוץ מפיוטים רבים ופירוש על פיוטים חיבר גם זכרונות על גזירות שנת תתנ"ו המיוסדים על דברים שבעל פה ורשימות שבכתב. שנים מפיוטיו (זולת וסליחה; האחרונה לא נדפסה עדיין) מתפרסמים כאן. ב"זולת" זועק הפייטן אל שומר ישראל בתנותו מה שקרה לישראל בזמנו ומבקש על הנקמה ועל הגאולה. ובסליחה הוא חוזר על דברי זכרונותיו בצורה פיוטית.

ויהי בשנת ארבעת אלפים ושמונה מאות וחמשים ושש לבריאת עולם, שנת אלף ועשרים ושמונה לגלותנו, כאחת עשרה שנה למחזור רנ"ו, אשר קוינו לישועה ולנחמה כנבואת ירמיה הנביא רנ"ו ליעקב שמחה וגו', ונהפך הוא ליוגן ואנחה, לבכי ולצוחה ומצאנו צרות רבות ורעות אשר לא היתה במלכות זה מיום הוסדה ועד עתה, כל הצרות האמורות בכל התוכחות הכתובות בעשרים וארבעה ספרים, כתוב ולא כתוב עבר עלינו ועל נפשנו על בנינו ועל בנותינו על זקנינו ועל בחורינו על עבדינו ואמהותינו, מגדולינו עד קמנינו עברה הצרה הגדולה, אשר קמו עזי פנים עם לועז גוי המר והנמהר, צרפתים ואשכנזים, מכל צד ומכל פינה, ויתנו לכם ללכת אל עיר הקודש לבקש שם קבר תרפותם ולגרש משם הישמעאלים ולכבוש הארץ לידם. ושמו אותותם ויסמנו עצמם על מלבושם, סימן שלהם, שתי וערב, כל איש ואשה אשר נשאם לכם ללכת שם עד כי רבו מארבה, אנשים ונשים וטף, ועליהם גאמר מלך אין לארבה וגו'.

ויהי בעברם דרך העיירות אשר שם יהודים אמרו בלכם, הנה אנו הולכים לבקש תרפותנו ולנקום נקמת משׁיחנו בן הישמעאלים, הנה היהודים אשר הרגוהו וצלבוהו, ננקמה מהם תחלה ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, או יהיו כמונו ויודו ביחום הזמה. וכששמעו כן הקהלות נפלו עליהם פחד ורעדה חיל כיולדה ותפשו בידם אומנות אבותם תפילה צדקה ותשובה וגזרו צומות מפוזרים וגם רצופים

שלשת י
בענן מ
לפניו ל
דברו ו
גבורי כ
ואותה
וכשמו
עשר נפ
ולא אמ
ושם ה
היתה
נוצלו
ועל אל
אלי
לב
יפיו
עדת
זוג ק
רשו
כאמו
וביום
היו ב
על ה
וזקן.
את
ויכו
אך
מוע
שם
ולצ
לה
אש

שלשת ימים לילה ויום. ויצעקו אל יי בצר להם וסתם תפילתם ויסך בענן מעבור תפילה, כי היתה גזירה מ'ביום פקדי'. וזה הדור נבחר לפניו להיות לו למנה, כי היה בהם כח וגבורה לעמוד בהיכלו ולעשות דברו ולקדש שמו הגדול בעולמו, ועליהם אמר דוד ברכו יי מלאכיו גבורי כח עושי דברו.

ואותה שנה אירע פסח בחמישי בשבת וחודש אייר יום ששי ושבת. ובשמונה באייר ביום שבת קמו האויבים על קהל שפירא והרגו בהם עשר נפשות קדושות אשר קידשו את בוראם תחילה ביום שבת קודש ולא אבו להצחן בצחנתם.

ושם היתה אשה אחת חסידה ושחטה עצמה על קדוש השם, והיא היתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהילות, והנשארים נוצלו על ידי ההגמון בלא צחן. ועל אלו החסידים אשא קינה:

אלי עדה • המי חדה • אשר יחדה צורה • פהרונגי מלכות עשרה:
לב אחר • ושכם אחר • תפקידנה נותרה • ופשטה צוארה:
יפסית בעליונים • ותתונגים • אנדת שפיר"א • נחלה שפנה:
עדת עלצון • תמיד לרצון • מעתדה לכפרה • לכרמים נותרה:
ווג קדש • פזיו חדש • בכבודה נתמכרה • בספר המיים להתאמרה:
רשומה • וגם תתומה • עטרה צרורה • עם המלך גזרה:
כאמור עם המלך במלאכתו וגו'.

וביום כ"ג באייר קמו זאבי ערכות על קהל וורמישא. ומקצת הקהל היו בבתיהם ומקצתו היו בחצר ההגמון. ויקומו האויבים והצוררים על היהודים שהיו בבתיהם וישדדום ויהרגום אנשים נשים וטף ונער וזקן. ויהרסו הבתים ויפילו המדרגות וישללו שלל ויבוזו בז. ויקחו את התורה הקדושה וירמסוה בטיט חוצות ויקרעוה ויתעוללו בה ויבוזו אותה ויתלוצצו וישחקו. ויאכלו את ישראל בכל פה ויאמרו אך זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו. ולא השאירו מהם זולתי מעט מזער, אשר עשו בהם כרצונם, אנסו והטבילו במי צחנתם כעל כרחם, שסופם מוכיח על תחילתם, שלסוף לא חשבו את יראתם כי אם לטיט ולצואה. הנהרגים קידשו את השם לעין כל העולם ופשטו צוארם להחיו על שם יוצרם, וגם שחטו עצמם איש את רעהו ואיש את קרובו אשתו ובניו וגם חתנים וכלות, ונשים רחמניות שחטו את יחידיהם

מפוענח),
מפיומים
תתנ"ו
שיו (זולת
ק הפייטן
ל הנקמה
יומית.

שש לבריאת
עשרה שנה
הנביא רנ"ו
זה וכצאנו
דה ועד עתה,
ים וארבעה
ועל בנותינו
עד קמנינו
מר והנמהר,
כת אל עיר
ים ולכבוש
בושם, סימן
ם עד כירבו
ה' וגו'.
ם, הנה אנו
צאלים, הנה
חידם מגו
וכששמעו
ם אומנות
ם רצופים

11 ✓

והכל בלב שלם קיבלו דין שמים עליהם. ובהשלמת נפשם לקונם
הכל היו צועקים 'שמע ישראל יי אלהינו יי אהר'.

ויהי לשבעת הימים, ביום ראש חודש סיון, יום ביאת ישראל לסיני
לקבל את התורה, הוחרדו אותם אשר היו כחצר ההגמון ועשו בהם
האויבים כאשר עשו בראשונים ויתעוללו בהם ויתנום לחרב. והם
נתחזקו במעשה אחיהם, אשר קידשו שם כוראם, והוסיפו גם הם
לקדשו. וישלחו יד בעצמם, אם על בנים רומשה ואב על בנים נפל
ונשחט עליהם. והאויבים הערימום ויסחבום סחוב והשלך ומעט החיו
גם ביום החודש. וכשמונה מאות היו מספר ההרוגים אשר נהרגו
באלו שני הימים על קידוש השם, וכולם נתנו לקבורה. ועליהם מקונן
ירמיה 'האמונים עלי תולע חבקו אשפתות'. ואז עמד בחור אחד ושמו
שבחה הכהן. כשראה שמוליכין אותו לבית תרפותם שתק עד בואו
לשם. ויהי בבואו שמה הוציא סכין מבית יד שלו והרג בו שר אהר,
נכדו של ההגמון, ומיד עשו מגופו חתיכות חתיכות. ועליו ועל כיוצא
בו נאמר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'.
ועל אלו הצדיקים אהאונן קינים ונהי והי:

- אַקוֹנָן וְאַסְפָּדָה וְאַיִלִּילָה • עָלֵי כְּנֶסֶת הַמִּזְבֵּחַ לָלֶה
- עָלֵי לִבֵּי יִלְלָה • פִּי מִפְתֵּי גִחְלָה:
- לְבָשָׁה חֲרָדָה • פְּלִיטָה שְׂרוּדָה
- מִרְאֲשׁוֹתֵיהֶם פִּי יִרְדָּה • עֲטָרַת זָהָב גְּדוּלָה:
- יְדִידִים וְרַעִים • אֶכְלוּ מְרַעִים
- שְׂכַנֵּי הַרְעִים • הַנּוֹגְעִים בַּנְּחֻלָּה:
- עַל-אַלֶּה אֲנִי גּוֹעָה • פִּי הֵייתִי זְנוּעָה
- וְעֵינַי מְקוֹר דְּמָעָה • וְאַבְכָּה יוֹמָם וּלְיָלָה:
- וְעַקַּת שֶׁבֶר אֲגַבֵּר • פִּי בָאוּ בָנִים עַד-מִשְׁבֵּר
- שֶׁבֶר עַל-שֶׁבֶר • נִחְרָצָה וְכָלָה:
- רַחֲצוּ וְהִנְכוּ לְעַמֶּה • כַּמִּקְבְּלֵי סִינֵי נֶאֱמָר
- קוֹרְאֵי יְיָ שְׂמֹה • לְקוֹל הַמְּלָה:
- בְּרַבִּים בְּכָל-פְּלָה • קָדְשׁוֹ אֱלֹהֵי הַמְּלָה
- נִתְנִים בְּהִיכַל מְלָה • בְּשִׁמְחָה וְגִילָה:
- חֹזֵק זְכוּתָם • וְגַם צְדָקָתָם
- יַעֲמֹד לְשִׁאֲרֵיהֶם • עַד-עוֹלָם סְלָה:

אלי

זר

נמ
פ

וי
בכ
זה
בח
הא
אש
ועל
אם
וגם
ישראל
וישבו
רצו
שמים
חגרו
אנשים
הרכה
שומעות
אחר
צעקו
אספו
נפשות
חטאו
וששים
ההגמון
האויבי
לחבל
מקור
שם
קידוש
התוו
כנוח
חכמ
שג

ויהי כיום השלישי, שלישי בחודש כיון, יום קידוש ופרישה לישראל.
 בטחן תורה, חופרשו קהל מנצא חסידי עליון בקדושה ובטהרה
 והוקדשו לעלות א"י האלהים כולם יהו קטנים וגדולים, כי היו נעימים
 בחייהם ובמותם לא נפרדו, כי כולם היו בחצר ההגטון. ויקומו עליהם
 האויבים והרגו בזרין טף ונשים ונער וזקן כיום אחד, גוי עז פנים
 אשר לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון, על עוללים ויונקים לא חמלו
 ועל מעוכרות מלאות ימים לא רחמו, עד לא הותרו שריר ופליט, כי
 אם ככותבות שנים ושלושה נרגרים, כי כולם נתאו לקדש שם שנים,
 וגם בכוא האויב צעקו כולם בקול גדול לב אחד ופה אחד שמע
 ישראל וגוי. וגם מקצת הוקנים החסידים נתעטפו בטליתות המצוינות
 וישבו להם בתוך החצר של ההגטון, טהרו לעשות רצון יוצרם ולא
 רצו לברוח החוצה לחיות היי שעה, כי טאהבה קיבלו עליהם דין
 שמים. וישליכו עליהם האויבים אבנים וחצים ולא חששו לנוס. ושם
 חגרו נשים בעזו טחניהן ומשחטנה בניהן ובנותיהן וגם עצמן. וגם
 אנשים רבי לבב אטצו כח וישחטו נשים ובניהם ובנותיהם וטפם.
 הרכה והענוגה שחטה ילד שעשועה. לזאת וזאת תצילנה אננים
 שומעות, כי מי שמע כזאת ומי ראה כאלה. האם היו אלף עקידות ביום
 אחד. על אחת הרעיש העולם, אשר נעקדה בהר הטור. הן אראלים
 צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון. ושמים לא קדרו וכוכבים לא
 אספו נגהם. וצר ואור למה לא חשבו אשר היו אלף ושליש מאות
 נפשות קדושות נהרגים ביום אחד, ומהם כמה עוללים ויונקים שלא
 חטאו ושלא פשעו ונפשות אביונים נקיים. העל אלה תחאפק יי.
 ושמים נפשות נוצלו בו ביום בכית החצר של ההגטון. והולכים
 ההגטון לכפרים שקורין רינקווא, כדי להצילם. וגם לשם נקצו
 האויבים עליהם, והרגו כולם. כי כעונותינו ניתן רשות למשחית
 לחבל, וככל מקום שברח שם יהודי כדי להציל את נפשו לשם האבן
 סקיר חזק. וגם שני חסידים נוצלו בו ביום, כי ציחנום בעל כרחם,
 שם האחד מר אורי ושם השני מר יצחק ושתי בנותיו עמו. וגם הם
 קידשו השם מאוד וקבלו עליהם טיתה טישונה אשר לא כתובה בכל
 החוכחות, כי בערב שבועות שחט מר יצחק ב"ר דוד הפרנס שתי
 בנותיו עמו והצית אש בכיתו. ומיד הלכו הוא ומר אורי עמו לכית
 תבנית לפני ארון הקודש וימותו שם לפני יי, כי נשרפו שמה כלב
 שלם. ועליהם ועל ביוצא בהם נאמר טובת תורה יכפרנני.

גם
 עני
 הם
 זהם
 הם
 נפלי
 ההו
 הרגו
 טקין
 ושבו
 בואו
 אהר
 ביוצא

מלמדי ספר • נשף ונפר :
 חד אמרי שפר • מלא חצץ ונפר • ואיה שוקל וספר : אללי לי
 ההיתה זאת מאז • עלה גוי עז :
 להשמיד הועז • ואסף עם גועז • אדומי ולועז : אללי לי
 בקש עקר • רק לעקר ולעקר :
 בקו ארמי משקר • יום ארמי לעקר • ולא לגרם לבקר : אללי לי
 מקים הברית • לולי הזתיר שארית • בגיא נברית :
 אויה לי

כשר שערורית • ידידת עברית
 רחמם מהברית • ויש תקנה ואחרית :
 לבש נקמה • עורה וקומה • להתקוממה • ברמי קומה
 ידיו גויזת רקמה • ושכינה קמה על מקומה :

רבי קלונמוס ב"ר יהודה

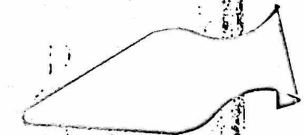
רבי קלונמוס ב"ר יהודה ממגנצא, אביו של רבי אלעזר בעל ה"רוקח", אף
 מזנו נשתמרו כמה פיוטים המספרים על הגעשה בשנת תתנ"ו. מהם מובאים
 כאן שנים. בקינה הראשונה הוא מוזכר את קירוש השם שנתקדש על ידי
 קרבנות הגזרות. ובשניה הוא מקונן על הרוגי שפירה וורמיוז ומגנצא ומספר
 על אכזריותם של האויבים.

את הקול קול יעקב

את הקול קול יעקב נהם
 בידי רשע בהם מתלהם
 גביר שמתו בארץ לא להם
 דבאום בעבדות ועלם ממילים עליהם :

הורגים הנזלים משמידים בכל מיני שמד
 וכל זאת עליה אפתם להצמוד
 וגו' אל מי קלקולם ללמד
 חובטים וחובלים באין מאמד :

על קי
 עלי
 כשרא
 גואו ש
 גמון
 ואוהב
 הצדי
 א



קל